

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

Використання краєзнавчого матеріалу у процесі проведення екскурсій з
дошкільниками

Кваліфікаційна робота
на здобуття рівня вищої освіти «магістр»

Виконав: здобувач 2 курсу 241-М групи
Бородашкін Станіслав Сергійович
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної програми
«Дошкільна освіта»

Керівник: кандидатка філологічних наук,
доцент кафедри теорії та методики
дошкільної та початкової освіти,
Сидоренко Наталія Іванівна

Івано-Франківськ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	6
1.1. Понятійний апарат дослідження.....	6
1.2. Краєзнавча робота у системі дошкільної освіти: сутність, значення, напрямки.....	11
1.3. Екскурсія як ефективна форма ознайомлення дітей із рідним краєм.....	14
1.4. Психолого-педагогічні умови використання краєзнавчого матеріалу.....	17
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ПРАКТИЧНА РОБОТА З ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ	22
2.1. Мета, завдання та організація дослідження	22
2.2. Проведення опитування та аналіз результатів.....	24
2.3. Розробка методичних рекомендацій щодо використання краєзнавчого матеріалу у процесі проведення екскурсій з дошкільниками	32
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43

ВСТУП

Сучасна дошкільна освіта орієнтована на всебічний розвиток дитини, формування її пізнавального інтересу, соціальних навичок та ціннісного ставлення до рідного краю. У цьому контексті краєзнавчий матеріал є одним із ключових інструментів, що може дозволити інтегрувати знання про історію, культуру, природу та традиції регіону в практичну діяльність дітей.

Проведення екскурсій з використанням краєзнавчого матеріалу сприяє розвитку спостережливості, мислення, мовлення, емоційно-ціннісної сфери та формує первинні соціальні компетентності дошкільників. Водночас краєзнавчі екскурсії створюють умови для активної взаємодії дітей зі середою, що відповідає сучасним підходам до інтерактивного та діяльнісного навчання у дошкільній освіті.

Значний внесок у розвиток теоретичних та практичних засад цього напрямку внесли Н. Нічкало та І. Демченко, які досліджують психологічні та педагогічні особливості розвитку дошкільників; М. Охріменко, С. Ярш та І. Лобода, які аналізували у своїх роботах ефективність екскурсій та методичного використання краєзнавчого матеріалу; М. Дмитренка та В. Максимова, які досліджували застосування активних форм навчання та педагогічних експериментів у дошкільній освіті. Їхні роботи підкреслюють важливість цілеспрямованого використання краєзнавчого матеріалу для формування цілісного світогляду дитини, розвитку спостережливості, критичного мислення та здатності до аналізу.

Незважаючи на наявність чисельних наукових розробок щодо екскурсій та краєзнавчої роботи, питання системного та цілеспрямованого використання краєзнавчого матеріалу саме в умовах закладів дошкільної освіти в наш час залишаються недостатньо дослідженими. Більшість наявних методик не враховують психолого-педагогічні особливості сприйняття матеріалу дітьми дошкільного віку, що може знижувати ефективність пізнавальної діяльності. В закладах дошкільної освіти цій темі не приділяють

достатньої уваги.

Таким чином, обґрунтування теоретичних засад та розробка методичних підходів до використання краєзнавчого матеріалу під час проведення екскурсій з дошкільниками є актуальним завданням сучасної педагогічної практики та науки. Реалізація цих підходів сприятиме підвищенню ефективності освітнього процесу, розвитку пізнавального інтересу та формуванню ціннісного ставлення дітей до рідного краю.

Об'єкт дослідження: процес використання краєзнавчого матеріалу у закладах дошкільної освіти.

Предметом дослідження є методи та форми організації екскурсій з дошкільниками з використанням краєзнавчого матеріалу.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних основ та розробці методичних рекомендацій щодо використання краєзнавчого матеріалу під час проведення екскурсій з дітьми дошкільного віку, що сприятиме підвищенню ефективності пізнавальної діяльності та розвитку ключових компетентностей дітей.

Для досягнення зазначеної мети було визначено наступні **завдання**:

1. Проаналізувати понятійний апарат дослідження.
2. Описати сутність, значення та напрямки краєзнавчої роботи у системі дошкільної освіти.
3. Розкрити екскурсію як ефективну форму ознайомлення дітей із рідним краєм.
4. Визначити психолого-педагогічні умови використання краєзнавчого матеріалу.
5. Описати мету, завдання та організація дослідження.
6. Провести опитування та аналіз отриманих результатів.
7. Розробити методичні рекомендації щодо використання краєзнавчого матеріалу у процесі проведення екскурсій з дошкільниками.

Для того, щоб досягнути поставленої мети, а також вирішити завдання, були використані наступні **методи дослідження**:

– **теоретичні:** аналіз та узагальнення науково-теоретичних джерел у галузі дошкільної освіти та краєзнавства для визначення теоретико-методологічних засад дослідження, вивчення особливостей ознайомлення дітей дошкільного віку з рідним краєм, стану розробленості проблеми організації екскурсій у дошкільних закладах та перспективних напрямів використання краєзнавчого матеріалу;

– **емпіричні:** спостереження за педагогічною діяльністю під час проведення екскурсій, анкетування та опитування вихователів, батьків та студентів-практикантів, аналіз педагогічної документації, бесіди для з'ясування думок учасників освітнього процесу щодо ефективності використання краєзнавчого матеріалу;

– **статистичні:** якісна та кількісна обробка результатів дослідження, узагальнення отриманих даних, систематизація та класифікація спостережуваних явищ.

Наукова новизна: у роботі обґрунтовано систему методичних рекомендацій щодо використання краєзнавчого матеріалу під час проведення екскурсій з дошкільниками, адаптовану до вікових та психологічних особливостей дітей.

Гіпотеза: Використання краєзнавчого матеріалу під час проведення екскурсій із дошкільниками, організованих за принципами інтерактивної та діяльнісної педагогіки, що передбачають активну взаємодію дітей із вихователем, реальне ознайомлення з історією, культурою та природою рідного краю, а також залучення дітей до спостережень, досліджень та творчих компетентностей. Це виявляється у здатності дітей активно спостерігати довкілля, формулювати власні висновки, ставити питання та аргументовано висловлювати свої думки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання розроблених методичних рекомендацій педагогами закладів дошкільної освіти для організації ефективних краєзнавчих екскурсій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати

дослідження обговорювались на засіданнях кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету та отримали позитивну оцінку. Також за результатами дослідження опубліковано наукову статтю «Використання краєзнавчого матеріалу у процесі проведення екскурсій з дошкільниками» у збірці матеріалів до XIII міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні напрямки вдосконалення науки, досліджень та практики», отримано відповідний сертифікат.

Структура і обсяг випускної роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Понятійний апарат дослідження.

В межах даної магістерської роботи основні терміни (поняття) можна згрупувати наступним чином:

1. Поняття, пов'язані з дошкільною освітою:

- Дошкільний вік (психолого-педагогічні особливості, пізнавальні інтереси, провідна діяльність).

- Освітній процес у ЗДО (мета, зміст, напрями виховання та навчання дітей).

- Виховання та розвиток дошкільника (зокрема, моральне, пізнавальне, естетичне, патріотичне виховання).

2. Поняття, пов'язані з екскурсійною діяльністю:

- Екскурсія (визначення, структура, функції, типи – ознайомчі, пізнавальні, тематичні, інтегровані).

- Екскурсійна діяльність у ЗДО (мета, завдання, педагогічні умови, етапи проведення).

- Екскурсовод / педагог-екскурсовод (роль, функції, методи роботи з дошкільниками під час екскурсій).

3. Поняття, пов'язані з краєзнавством:

- Краєзнавство (як науковий, освітній та виховний феномен).

- Краєзнавчий матеріал (що саме вважається краєзнавчим матеріалом у роботі з дітьми: місцеві традиції, природа, архітектура, легенди, видатні постаті тощо).

- Педагогічне краєзнавство (його значення у формуванні національної самосвідомості, любові до рідного краю, екологічного мислення).

4. Інтегровані поняття:

- Використання краєзнавчого матеріалу в процесі екскурсійної діяльності

- (що означає інтеграція цих двох компонентів у дошкільній освіті).
- Пізнавальна активність дітей
- (як прояв і як результат використання краєзнавчого матеріалу).
- Патріотичне виховання дошкільників
- (через ознайомлення з історією, культурою, природою рідного краю).

5. Опційно - методологічні терміни:

- Підхід (діяльнісний, компетентнісний, особистісно орієнтований, краєзнавчий).

- Принципи краєзнавчої роботи з дошкільниками (науковість, доступність, зв'язок із життям, емоційність сприймання, наступність).

Поняття «краєзнавство» в педагогічній науці трактується як сукупність знань про природу, історію, культуру, традиції та соціально-економічні особливості певної місцевості, що розглядаються у єднанні з виховними, освітніми та розвивальними завданнями [19, с. 45]. На думку Прокопчука В., дошкільне краєзнавство є важливою складовою навчально-виховного процесу, що сприяє формуванню у дітей національної свідомості, ціннісного ставлення до рідного краю та активної громадянської позиції [13]. Деякі вчені розглядають художнє краєзнавство як дієвий засіб виховання естетичних та моральних якостей особистості через ознайомлення з місцевими культурними традиціями [20].

У контексті дошкільної освіти краєзнавча діяльність набуває особливого значення, оскільки саме у цьому віці закладаються основи особистісної ідентичності, світогляду та патріотичних почуттів. Як зазначає Богуш О., народознавчий та краєзнавчий зміст сприяє розвитку у дітей дошкільного віку відчуття приналежності до рідної землі, її культури та мови [7]. Охріменко О. наголошує, що використання художнього краєзнавства забезпечує інтеграцію змісту освіти через мистецтво, традиції та історію, що підсилює емоційний компонент навчання [25].

Термін «екскурсія» в педагогічному контексті визначається як форма організації навчання, що передбачає безпосереднє ознайомлення дітей із навколишнім світом у природних чи соціальних умовах. За визначенням Кірюхантцева О., екскурсія є важливою формою організації навчально-виховного процесу у дитячому садку, оскільки поєднує навчальні, пізнавальні та емоційно-ціннісні аспекти [8]. Вишневський О. розглядає екскурсію як метод пізнання дійсності, який дозволяє формувати у дітей просторові, годинні та причинно-наслідкові уявлення [5].

Екскурсія в ЗДО — один з видів занять з ознайомлення дітей з природою і засіб формування світогляду дітей. Вони дають можливість у природніх обставинах ознайомлювати дітей із природними об'єктами і явищами, із сезонними змінами, із працею людей, спрямованою на перетворення навколишнього середовища. Під час екскурсій дошкільники починають пізнавати світ природи у всьому його різноманітті, розвитку, відзначати взаємний зв'язок явищ.

Екскурсійна діяльність – це організація подорожей, чи прогулянок, що задовольняють інформаційно-пізнавальні та культурні потреби людей, з метою ознайомлення з пам'ятками, музеями, природними об'єктами тощо.

Поняття «патріотичне виховання» в контексті дошкільної педагогіки розуміється як цілеспрямований процес формування у дітей любові до Батьківщини, почуття гордості за свій народ, шанування його історії та культури [6]. Як зазначає Тесленко С, ефективне патріотичне виховання можливе лише за умови включення дітей у діяльність, що має безпосередній зв'язок із рідним краєм — спостереження, екскурсії, ігри, художньо-творчі завдання [36].

Під «краєзнавчим матеріалом» розуміємо сукупність відомостей, об'єктів і явищ, що відображають особливості місцевої природи, історії, культури, побуту, мистецтва, архітектури тощо, і використовуються як змістовна основа для організації освітнього процесу. На думку Матвієнка Н., використання художнього краєзнавчого матеріалу в дошкільній освіті сприяє

розвитку мовлення, мислення, уяви та емоційно-ціннісного ставлення до світу [10].

«Пізнавальна діяльність дошкільників» визначається як цілеспрямована активність дитини, спрямована на сприймання, дослідження та осмислення навколишнього світу. Вона реалізується через гру, спостереження, експериментування, екскурсії, спілкування зі дорослими. Пізнавальна активність є природною формою розвитку дитячої свідомості, яка потребує педагогічного керівництва та системного збагачення досвіду [17]. Освітній процес у закладі дошкільного освіти розуміється як цілісна система організації педагогічної діяльності, спрямована на розвиток особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних особливостей. Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти, освітній процес має бути орієнтований на формування ключових компетентностей, життєвих навичок, ціннісних орієнтацій та світоглядних уявлень дитини. За Гончаренком С., структура освітнього процесу у дошкільному закладі включає навчально-пізнавальну, ігрову, художньо-естетичну та оздоровчу діяльність, які забезпечують гармонійний розвиток особистості [3].

Виховання дошкільників — це багатогранний процес формування моральних, естетичних, інтелектуальних та громадянських якостей особистості. На думку Сухомлинського В, виховання дитини має ґрунтуватися на любові до рідної землі, повазі до людей, природної довкілля та культурних традицій [39]. Як підкреслює Кузьменко Н., виховання у дошкільному віці забезпечує формування основних цінностей та поведінкових установок, які визначатимуть життєву позицію людини в майбутньому [12].

Важливою складовою екскурсійної діяльності є діяльність педагога-екскурсовода, який організовує, спрямовує та забезпечує активну участь дітей у пізнавальному процесі. За Федоренком Л., педагог-екскурсовод виконує функції організатора, комунікатора, мотиватора і наглядча, створюючи умови для емоційного занурення дитини в атмосферу пізнання.

Ефективність екскурсії залежить від уміння вихователя добирати доступний матеріал, стимулювати інтерес дітей та підтримувати їхню допитливість [18].

Педагогічне краєзнавство у сучасній науці розглядається як напрям освітньої діяльності, що інтегрує знання про рідний край у зміст виховання та навчання. За визначенням Підласого І., педагогічне краєзнавство сприяє формуванню духовного світу особистості, виховує патріотизм, екологічну культуру та почуття громадянської відповідальності. Як зазначає Шульга Т., воно є дієвим засобом формування у дітей емоційного ставлення до Батьківщини, а також розширює світоглядний простір через вивчення близького та зрозумілого оточення [19].

В межах даної роботи також важливо враховувати діяльнісний, компетентнісний та особистісно орієнтований підходи як методологічні засади дослідження. За Роговою Г., діяльнісний підхід передбачає активну долю дитини у власному пізнанні через практичну діяльність та спостереження; компетентнісний — орієнтується на формування здатності застосовувати знання у різних життєвих ситуаціях; особистісно орієнтований — забезпечує розвиток унікальності, інтересів та потреб кожної дитини [14].

Принципи краєзнавчої роботи з дошкільниками визначають основні закономірності організації цього процесу. До них належать: принцип науковості, що забезпечує правдивість фактів; принцип доступності - відповідність матеріалу віковим можливостям дітей; принцип зв'язку з життям — орієнтація на безпосереднє спостереження за об'єктами довкілля; принцип емоційності - створення позитивних переживань під час пізнання; принцип наступності — поєднання досвіду дітей із майбутнім навчанням у школі. Таке тлумачення подають Романець Л. і Лаврентьєва С., підкреслюючи, що краєзнавча робота має будуватися на взаємодії дитини з природною та соціальним середовищем [15].

Отже, аналіз понятійного апарату нашого дослідження показує, що краєзнавство та екскурсія виступають взаємопов'язаними педагогічними феноменами, які забезпечують стабільний розвиток пізнавальної діяльності,

формування патріотичних почуттів та національної свідомості дітей дошкільного віку. Їх інтеграція у зміст дошкільної освіти створює умови для формування ключових компетентностей, передбачених Базовим компонентом дошкільної освіти України.

1.2. Краєзнавча робота у системі дошкільної освіти: сутність, значення, напрямки.

Краєзнавча робота є одним із провідних засобів всебічного розвитку дитини дошкільного віку, оскільки саме вона забезпечує зв'язок освітнього процесу з життям, культурою, традиціями та природою рідного краю. На думку І. Д. Бега, саме через прилучення дитини до цінностей «малої Батьківщини» формується основа національної свідомості, любові до рідної землі, її природи, людей та традицій. Це створює передумови для розвитку патріотичних почуттів, гуманних якостей, поваги до старших і бажання діяти на користь суспільства [4].

Поняття «краєзнавство» у педагогіці розглядається як процес і результат пізнання людиною свого оточення – природного, історичного, культурного, соціально-економічного. Краєзнавча робота в закладі дошкільної освіти — це спеціально організована діяльність педагогів і дітей, спрямована на формування уявлень про навколишній світ через вивчення природи, культури, історії, побуту та традицій рідного краю. Вона інтегрує знання з різних освітніх ліній — «Дитина у світі культури», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у соціумі» — і сприяє формуванню цілісного сприйняття світу.

Особливість краєзнавчої роботи полягає у її емоційно-ціннісному характері. Як зазначає М. Охріменко, дитина не просто отримує інформацію про свій край, а проживає її через особисті враження, спостереження, участь у подіях, що активізує емоційну сферу, розвиває здатність до співпереживання і гордості за свій народ. Важливо, щоб краєзнавчий матеріал подавався у формі, доступній дитячому розумінню — через казку, гру, легенду, екскурсію, бесіду, творчий проект [25].

Значення краєзнавчої роботи в системі дошкільного освіти є багатограним. По-перше, вона має пізнавальний аспект, оскільки сприяє формуванню у дітей елементарних уявлень про природну та соціальну середовище, вчити встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, розвиває спостережливість і мислення. По-друге, її виховна функція полягає у вихованні любові до рідного краю, поважного ставлення до природи, культурної спадщини, традицій. По-третє, вона має розвивальний потенціал, адже розширює словниковий запас дітей, розвиває мовлення, творчість, естетичний смак та комунікативні навички [42].

Сучасна дошкільна освіта розглядає краєзнавчу роботу не як окреме напрям, а як інтегрований компонент освітнього процесу. Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти (2021), реалізація краєзнавчої діяльності має здійснюватися у всіх сферах розвитку дитини — пізнавальній, емоційно-ціннісній, соціально-комунікативній, художньо-естетичній та природничій. Це досягається через використання різних форм та методів роботи: екскурсії, тематичні прогулянки, дослідницькі експерименти, зустрічі з місцевими майстрами, народні свята, міні-проекти, створення міні-музеїв у групах.

Виділяють кілька напрямів краєзнавчої роботи з дітьми дошкільного віку [42]:

Природничо-краєзнавчий напрям, що охоплює ознайомлення з місцевими ландшафтами, рослинним і тваринним світом, сезонними змінами, екологічними проблемами та природоохоронною діяльністю.

Історико-культурний напрям, що сприяє ознайомленню дітей із визначними подіями, пам'ятками архітектури, місцевими легендами, видатними людьми краю.

Етнографічний напрям, орієнтований на вивчення народних традицій, ремесел, символів, пісень, свят.

Соціально-побутовий напрям, який знайомить дітей із працею дорослих, життям громади, роллю людини в суспільстві.

Використання краєзнавчого матеріалу в роботі з дошкільниками має

бути системним, послідовним та враховувати вікові особливості дітей. Педагогу важливо забезпечити активну позицію дитини через долю в спостереженнях, експериментах, спільних обговореннях, ігрових сюжетах. Як зазначають Іванюк Г. І. та Січкара А. Д., саме діяльнісний підхід у краєзнавстві формує у дітей не лише знання, а й ціннісне ставлення до світу, уміння діяти в ньому екологічно та культурно доцільно [16].

Краєзнавча діяльність у дошкільній освіті розглядається як один з важливих засобів формування ціннісного ставлення до навколишнього світу та розвитку особистісного досвіду дитини. Як наголошує Т. Поніманська [43], ознайомлення дошкільників із природою та культурою рідного краю сприяє становленню у них почуття належності до національної спільноти.

Маршицька В. підкреслює, що краєзнавчий компонент у змісті дошкільної освіти є провідним фактором реалізації принципу національно-патріотичного виховання [20]. На думку Кононенко П., особистісно орієнтоване довкілля дошкільного закладу має будуватися на культурних символах рідного краю, адже саме через емоційно забарвлений досвід дитина засвоює соціальні та духовні цінності. Використання народних оповідань, традицій, пісень, казок, легенд та фольклору у краєзнавчій діяльності не лише розвиває пізнавальний інтерес, а й формує у дітей естетичне ставлення до навколишнього світу та патріотизм [19, с. 17].

Ефективність краєзнавчої роботи у дошкільній освіті в значній мірі залежить від професійної компетентності педагога. Вихователь має виступати не лише як носій знань, а як культурний посередник між дитиною та середою, який допомагає розкрити зміст рідної культури через активну діяльність, гру та художнє сприйняття. В. Сухомлинський наголошував, що пізнання рідного краю — це шлях до пізнання самого себе, до морального становлення дитини, адже любов до природи та людей навколо народжується з емоційного переживання краси, доброти та гармонії [39, с. 77].

Сучасні дослідження також підкреслюють важливість інтеграції краєзнавчого матеріалу у різні освітні напрямки. Краєзнавчий підхід має

поєднуватися з мовленнєвим, екологічним та художньо-естетичним розвитком, що дозволяє створити цілісний простір дитячого пізнання. На думку Г. Беленької, використання інтегрованих форм — міні-проектів, народних свят, тематичних тижнів — сприяє розвитку у дітей дослідницької активності, самостійності та почуття гордості за рідний край. Такий підхід забезпечує формування особистісно та соціально значущих компетентностей вже на дошкільному етапі [5].

Отже, краєзнавча робота у системі дошкільної освіти є важливим інструментом формування цілісної особистості дитини. Вона поєднує пізнавальні, виховні та розвивальні функції, забезпечує зв'язок між освітнім процесом та реальним життям, сприяє становленню національної свідомості та громадянської ідентичності дошкільника.

1.3. Екскурсія як ефективна форма ознайомлення дітей із рідним краєм.

Екскурсія є однією з найефективніших форм організації освітнього процесу в закладах дошкільного освіти, адже забезпечує безпосереднє пізнання дітьми навколишнього світу, активізує сенсорний досвід, формує уявлення про довкілля, сприяє емоційному та інтелектуальному розвитку дитини. На думку Л. Артемової, саме екскурсія дає змогу дитині перейти від абстрактних уявлень до конкретних знань, заснованих на особистих спостереженнях та практичному досвіді [1, с. 7-35].

Як зазначає С. Чубинська, екскурсії з дітьми дошкільного віку є формою краєзнавчої діяльності, яка поєднує освітню, виховну та розвивальну функції. Вони сприяють поглибленню знань дітей про природу, історію, культуру рідного краю, розвивають інтерес до спостереження, допитливість, мовлення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Через екскурсію дитина не лише пізнає нові об'єкти, а й емоційно переживає побачене, що робить знання міцнішими та осознанішими.

Екскурсія як форма організації пізнавальної діяльності дітей

розглядається у працях Т. Поніманської як засіб інтеграції різних освітніх ліній — «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у соціумі», «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі» [43, с. 46]. Вона дозволяє поєднати навчання з грою, спілкуванням, художньо-творчою діяльністю. Саме завдяки цьому екскурсія має високий потенціал для формування у дітей дошкільного віку ключових компетентностей, визначених Базовим компонентом дошкільного освіти: пізнавальної, мовленнєвої, соціальної, громадянської, екологічної та культурної.

Психолого-педагогічні особливості сприйняття дошкільників вимагають особливої організації екскурсій. За твердженням О. Кононка, ефективність такої діяльності визначається тим, наскільки вона є емоційно насиченою, ігровою за змістом та побудованою на активній долі самих дітей. Педагог має не лише демонструвати об'єкти, а й залучати дітей до спостереження, обговорення, пошуку відповідей на запитання, моделювання ситуацій, пов'язаних із побаченим [19].

Важливим завданням екскурсій є формування у дітей любові до рідного краю. На думку І. Беґа, саме під час безпосереднього контакту з природою, пам'ятками культури, місцями, пов'язаними з історією громади, у дітей формується почуття гордості, відповідальності за збереження краси та традицій. Екскурсія сприяє вихованню екологічної свідомості, поважного ставлення до праці людей, до історичної пам'яті [4, с. 66].

Залежно від змісту та мети, у дошкільній педагогіці виокремлюють кілька типів екскурсій:

Природничі - спостереження за сезонними змінами, рослинами, тваринами, водоймами, явищами природи.

Соціально-побутові — відвідування підприємств, фермерських господарств, пожежної частини, бібліотеки, пошти тощо.

Культурно-історичні – знайомство з архітектурними пам'ятками, музеями, місцевими традиціями, ремеслами, народним мистецтвом.

Тематичні — присвячені окремим подіям чи темам («Моє місто зимою»,

«Як працює транспорт», «Річка нашого краю»).

Кожен тип екскурсії має свої методичні особливості. Так, підготовчий етап передбачає вибір теми, об'єктів спостереження, планування маршруту, ознайомлення дітей з правилами поведінки. Основний етап — це безпосереднє сприйняття, спостереження, обговорення. Завершальний — рефлексія, закріплення вражень у творчій діяльності: малюванні, ліпленні, складанні розповідей, створенні колажів тощо.

Проведення екскурсій з дошкільниками вимагає ретельної організації та врахування безпеки. Також важливою є тісна співпраця педагогів із батьками, які можуть долучатися до підготовки матеріалів, транспорту, участі у спільних виїздах. За спостереженнями В. Маршицька, спільні родинно-педагогічні екскурсії підвищують рівень мотивації дітей, сприяють формуванню позитивного ставлення до навчання та соціальної активності [20].

Екскурсія як педагогічна форма має не лише пізнавальне, а й також глибоке виховне значення. За твердженням М. Лисенка [Лисенко, 2019], саме через екскурсійну діяльність діти вчаться сприймати довкілля не як сукупність окремих предметів, а як живий, взаємопов'язаний світ, частиною якого є вони самі. Завдяки цьому у дошкільників формується емоційно-ціннісне ставлення до природи, людей, праці, а також розвиваються почуття відповідальності та співпричетності до життя громади. Екскурсія стає важливим етапом у становленні громадянських і патріотичних почуттів дитини.

Науковці підкреслюють, що успішність екскурсійної роботи зокрема залежить від методів її проведення. Так, О. Білоус [Білоус, 2018] зазначає, що ефективність екскурсій визначається активністю дітей у процесі сприйняття: спостереження, аналіз, порівняння, пошук, самостійні висновки. Тому педагог має застосовувати прийоми проблемного навчання, дидактичні ігри, творчі завдання, які стимулюють пізнавальну ініціативу дошкільників. Це сприяє не лише засвоєнню знань, а й розвитку критичного мислення,

мовленнєвих умінь та уяви.

Особливої уваги заслуговує на питання інтеграції екскурсій у зміст освітньої програми. За результатами досліджень О. Кравченка [Кравченко, 2020], екскурсії слід розглядати як частину проектно-дослідницької діяльності, що поєднує елементи спостереження, досвіду, аналізу та творчого відтворення. Такий підхід дозволяє дітям не просто запам'ятати факти, а створювати власний досвід пізнання, осмислювати побачене, формулювати власні судження. Це відповідає вимогам компетентнісного підходу, визначеного сучасними державними стандартами дошкільного освіти.

Питання емоційного супроводження екскурсійної діяльності розкриває Л. В. Маршицька [20, с. 207–212.], яка наголошує, що позитивні емоції — це рушійна сила пізнання для дошкільників. Якщо дитина відчуває захоплення, радість, здивування від побаченого, то знання закріплюються на глибшому рівні. Тому педагог має створювати на екскурсії атмосферу відкриття, гри, казки, щоб дитина відчула собі активним учасником, а не пасивним спостерігачем. Важливу роль у цьому відіграють художнє слово, елементи театралізації, музика, народні традиції, що посилюють емоційне вплив побаченого.

Отже, екскурсія як форма краєзнавчої роботи з дітьми дошкільного віку є ефективним засобом інтеграції навчання, виховання та розвитку. Вона забезпечує єдність емоційного та пізнавального компонентів, сприяє формуванню любові до рідного краю, екологічної культури, патріотичних почуттів, а також розвитку спостережливості, мовлення, мислення та творчої активності дітей.

1.4. Психолого-педагогічні умови використання краєзнавчого матеріалу

Ефективне використання краєзнавчого матеріалу в роботі з дошкільниками вимагає створення комплексу психолого-педагогічних умов, що забезпечують оптимальне сприймання, засвоєння та осмислення знань

про рідний край. Психолого-педагогічні умови визначаються віковими, індивідуальними та психологічними особливостями дітей, їх рівнем розвитку сенсорики, пізнавальної діяльності, мовлення, емоційно-вольової сфери та соціальної компетентності. Дотримання цих умов забезпечує формування цілісного, системного уявлення про рідний край та його культурно-історичні особливості [25].

Врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей є ключовим фактором у підборі краєзнавчого матеріалу. Дошкільники сприймають інформацію переважно через різні яскраві наочні образи, досліди, ігрові моделі та безпосередній досвід. Тому педагог має підбирати матеріали так, щоб він був доступним для розуміння, емоційно цікавим та стимулював активну долю дитини у процесі пізнання. Заняття, екскурсії та тематичні ігри мають враховувати рівень розвитку мовлення, уяви, пам'яті та мислення дітей, а також включати можливості для самостійної діяльності та творчого прояву [6].

Особливе значення має створення мотивуючого навчального середовища. Наукові дослідження психологів дошкільного розвитку підтверджують, що зацікавленість дитини суттєво підвищує ефективність засвоєння знань та формує стійкі уявлення про навколишній світ. Мотивація до пізнання рідного краю формується через інтеграцію навчання з ігровою, дослідницькою та творчою діяльністю, залучення дітей до спостережень, порівнянь, розповідей, обговорень та виконання простих експериментальних завдань. Наприклад, діти можуть збирати природні матеріали під час прогулянок, порівнювати архітектурні об'єкти рідного міста, створювати міні-проекти на тему історичних пам'яток [24].

- Ще однією необхідних умов є системність та послідовність організації краєзнавчої роботи. Дослідники відзначають, що ефективність екскурсій та тематичних зайнятостей зростає, якщо вони інтегровані в навчальний процес і пов'язані з попереднім досвідом дітей, включають різні види діяльності та відповідають програмним вимогам [24, с.218-228]. Це дозволяє створити

логічну послідовність пізнавальних ситуацій і забезпечує формування у дітей системного уявлення про рідний край.

Не менш важливим є формування позитивної емоційної середовища. Позитивні емоції під час екскурсій, спостережень та ігрових ситуацій підвищують мотивацію, увагу та пам'ять дітей, сприяють глибшому засвоєнню знань [7]. Дружня атмосфера в групі, емоційна підтримка вихователя та активне залучення дітей до обговорень та творчих завдань сприяють розвитку соціальної взаємодії, самостійності та критичного мислення.

До психолого-педагогічних умов також належить використання різноманітних методів і форм роботи, що активізують різні види діяльності дошкільників: спостереження, бесіди, демонстрації, творчі ігри, колективне виконання завдань, експериментування та рольові ігри. Такий підхід забезпечує інтеграцію сенсорного, емоційного та інтелектуального розвитку дітей, формує стійкі уявлення про рідний край і стимулює розвиток творчих компетентностей [24].

Серед ключових психолого-педагогічних умов слід виділити:

- створення безпечної та сприятливої для екскурсії середовища;
- забезпечення послідовності, системності та інтеграції діяльності;
- мотивацію через зацікавленість та активне залучення дітей;
- емоційне підтримування та формування позитивного досвіду;
- використання різних методів та форм роботи для активізації пізнавальної діяльності.

Важливою психолого-педагогічною умовою є особистісно орієнтований підхід до дитини. Як підкреслює О. Кононко [19], у центрі освітнього процесу має стояти особистість дошкільника, його внутрішній світ, емоції, почуття та переживання. Під час ознайомлення з рідним краєм педагог повинен виходити з життєвого досвіду дітей, опиратися на їх інтереси, уподобання, сімейні традиції. Саме через особистісно значущий контекст

знання набувають ціннісного змісту, а пізнавальна діяльність стає більш осознаною та емоційно офарбленою.

Не менш вагомим фактором є організація співпраці між дітьми, педагогом та батьківщиною. На думку Т. Поніманської [43, с. 15], взаємодія з батьками в процесі краєзнавчої роботи посилює її виховний потенціал, адже саме в сім'ї закладаються перші основи любові до рідного краю. Спільні екскурсії, участь батьків у виготовленні тематичних альбомів, народних ігор, збирання матеріалів для мінімузеїв сприяють створенню єдиного освітнього простору «дитсадок — сім'я — громада», де формуються національні та культурні цінності дитини.

Суттєву роль відіграє та використання інтегрованих методів навчання. Як зазначає Л. Артемова [1, с. 7-35], краєзнавчий матеріал має пронизувати всі освітні напрямки — природничий, художньо-естетичний, мовленнєвий, соціально-моральний. Інтеграція забезпечує цілісне сприйняття дійсності, допомагає дошкільнику встановлювати логічні зв'язки між явищами природи, культурою та діяльністю людини. Такі методи сприяють розвитку у дітей системного мислення, спостережливості та уміння узагальнювати результати власних спостережень.

Значну увагу дослідники приділяють ролі емоційно-ціннісного компоненту. В. Маршицька вважає, що без емоційного залучення пізнавальний процес втрачає глибину. Краєзнавчі заняття повинні викликати у дітей естетичне задоволення, гордість за народні традиції, здивування перед природою рідного краю. Емоційна включеність допомагає не лише краще запам'ятати інформацію, а й формує моральні орієнтири, любов та поважне ставлення до культурних цінностей свого народу [20].

Окремою умовою є розвиток мовленнєвої активності та комунікативної взаємодії дітей у процесі та після екскурсії. За спостереженнями Г. Беленької, під час обговорення побаченого - створення оповідань, переказів, віршів, казок діти розвивають здатність висловлювати власні думки, формують мовленнєву компетентність і навчаються спілкуватися на основі

спільних вражень. Це створює умови для гармонійного поєднання когнітивного, емоційного та комунікативного розвитку дошкільників [5].

Отже, психолого-педагогічні умови використання краєзнавчого матеріалу спрямовані на формування цілісного та системного уявлення дітей про рідний край, активізацію пізнавальної діяльності, розвиток соціальних та творчих компетентностей. Дотримання цих умов забезпечує ефективність краєзнавчої роботи та створює передумови для формування стійкої мотивації до навчання та пізнання світу.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ПРАКТИЧНА РОБОТА З ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ

2.1. Мета, завдання та організація дослідження.

Мета проведеного дослідження полягала в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці методичних рекомендацій щодо використання краєзнавчого матеріалу під час проведення екскурсій з дітьми дошкільного віку. Досягнення цієї мети сприяє підвищенню ефективності пізнавальної діяльності дітей, формуванню у них стійких уявлень про рідний край, розвитку соціальних, емоційних та когнітивних компетентностей, а також розвитку інтересу до самостійного дослідження навколишнього світу [25].

Для реалізації поставленої мети було визначено такі завдання:

- Проаналізувати понятійний апарат дослідження, уточнити основні терміни та категорії, що відображають сучасні підходи до краєзнавчої роботи та дошкільного освіти [24, с.218-228]. Це дало змогу систематизувати ключові поняття та визначити рамки подальшого дослідження.

Дослідити сутність, основне значення та напрямки краєзнавчої роботи в системі дошкільного освіти, зокрема її роль у формуванні патріотичних, соціальних, комунікативних та когнітивних компетентностей дітей [6, с. 34].

Розкрити екскурсію як одну з ефективних форм ознайомлення дітей із рідним краєм, визначити її дидактичний та розвивальний потенціал, дослідити особливості планування та організації екскурсійного процесу [36].

Визначити психолого-педагогічні умови використання краєзнавчого матеріалу, що сприяють максимальній активізації пізнавальної діяльності та розвитку ключових компетентностей дітей [25].

- Провести емпіричне дослідження, використовуючи опитування та анкетування педагогів, батьків та фахівців дошкільної освіти, для з'ясування практичної значущості краєзнавчого матеріалу та оцінки його ефективності в навчально-виховному процесі [13, с. 49-56.].

Розробити методичні рекомендації для практичного використання краєзнавчого матеріалу під час екскурсій, інтегруючи результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження [6, с. 24].

Визначити перспективи впровадження краєзнавчого матеріалу у програми дошкільного освіти та можливості його адаптації для різних вікових категорій дітей, а також для груп з різним рівнем підготовки.

Організація дослідження передбачала поетапне поєднання теоретичного та емпіричного аналізу. Теоретичний етап включав:

- аналіз наукових джерел з проблематики краєзнавчої роботи та дошкільної освіти [6].

- вивчення сучасних методик проведення екскурсій та інтеграції краєзнавчого матеріалу у навчально-виховний процес [36].

- узагальнення педагогічного досвіду українських та закордонних дослідників [7].

Емпіричний етап включав:

- анкетування та опитування педагогів і батьків, що дозволило визначити ефективність використання краєзнавчого матеріалу та його вплив на пізнавальну активність дітей,

- спостереження за участю дітей у краєзнавчих заходах та екскурсіях, що дало змогу оцінити рівень емоційної та когнітивної залученості дітей [13, с. 49-56.],

- аналіз отриманих даних, включаючи їх статистичну обробку та систематизацію результатів для формування методичних рекомендацій [24, с.218-228].

Крім того, в дослідженні було враховано принципи педагогічної доцільності, вікових особливостей дітей дошкільного віку, а також дидактичну цінність кожного виду краєзнавчого матеріалу [24]. Поєднання теоретичного та практичного аналізу дозволило сформулювати комплексне бачення ролі краєзнавчого матеріалу у формуванні цілісного світогляду дітей,

забезпечити обґрунтованість розроблених методичних рекомендацій та створити основу для подальших досліджень у цій сфері.

2.2. Проведення опитування та аналіз результатів.

Емпіричний етап дослідження був спрямований на з'ясування практичного значення краєзнавчого матеріалу в процесі проведення екскурсій з дітьми дошкільного віку та оцінку його впливу на розвиток пізнавальних, соціальних та емоційних компетентностей дітей.

Основним інструментом збору даних стало опитування, що проводилося за допомогою Google Forms, що забезпечувало швидке та зручне збирання даних, а також можливість автоматизованої обробки результатів.

Для оцінювання впливу екскурсій з використанням краєзнавчого матеріалу на розвиток дітей було проведено анкетування серед батьків вихованців закладів дошкільного освіти. Анкетування було анонімним, а отримані дані використовувалися виключно з науковою метою.

Анкета містила такі блоки запитань:

1. **Тривалість перебування дитини на закладі дошкільної освіти** (менше 1 року, 1–2 роки, понад 2 роки).
2. **Участь дитини в екскурсіях**, що організовуються закладом (регулярно, іноді, не брала участі).
3. **Відомі теми екскурсій** (природні об'єкти, історичні місця, музеї, пам'ятки рідного міста, підприємства та майстерні).
4. **Оцінка корисності екскурсій** для розвитку дитини (так, частично, ні, важко сказати).
5. **Що дитина отримує під час екскурсій** (нові знання про рідний край, емоційні враження, пізнавальну мотивацію, практичні навички, зміцнення зв'язку з батьківщиною чи громадою).
6. **Вияви інтересу дитини після екскурсій** (розповідає вдома часто, іноді, рідко, ніколи).

7. **Рівень інтересу до рідного краю** (високий, середній, низький, не знаю).
8. **Досвід участі в онлайн-заняттях із краєзнавчої тематики** (так, ні, важко відповісти).
9. **Формати онлайн-активностей, що були цікавими для дитини** (онлайн-екскурсії, інтерактивні ігри та вікторини, перегляд мультфільмів та казок, віртуальні подорожі, онлайн-мастерки).
10. **Оцінка ефективності онлайн-формату** для ознайомлення з краєзнавчим матеріалом (так, частично, ні, не можу оцінити).
11. **Пропозиції щодо покращення онлайн-зайняти** (більше інтерактиву, краще візуальне оформлення, живе спілкування з екскурсоводами або педагогами, залучення батьків).
12. **Прояви зацікавленості дитини після онлайн-зайняти** (почала ставити запитання, частично, ні, не проводили).

Отримані результати були проаналізовані з метою визначення:

- частоти участі дітей в екскурсіях;
- найбільш популярних тем та форматів зайняти;
- рівня зацікавленості та емоційного залучення дітей;
- ефективності онлайн-формату у розвитку пізнавальної мотивації та практичних навичок

На основі аналізу були зроблені висновки щодо впливу екскурсій та онлайн-краєзнавчих заходів на формування знань про рідний край, розвиток емоційної сфери, пізнавальної мотивації та соціальної взаємодії дітей.

В дослідженні взяли участь 30 батьків, що дозволило врахувати як професійний, так і соціально-педагогічний аспект використання краєзнавчого матеріалу. Питання були сформульовані в закритій, відкритій та рейтинговій формах, що дозволяло оцінити як кількісні, так і якісні характеристики ефективності екскурсій.

Аналіз отриманих даних показавши, що більшість батьків визнає значимість екскурсій з використанням краєзнавчого матеріалу для розвитку

дітей в закладах дошкільного освіти. Зокрема, 85,7 % опитаних зазначили, що такі екскурсії є корисними для формування емоційної сфери, пізнавальної мотивації та практичних навичок (спостереження, аналіз, слухання). Водночас, 14,3 % респондентів оцінили їх як частично корисні. Це свідчить про загальне позитивне ставлення батьків до включення краєзнавчого матеріалу до освітнього процесу (Рис.2.1).

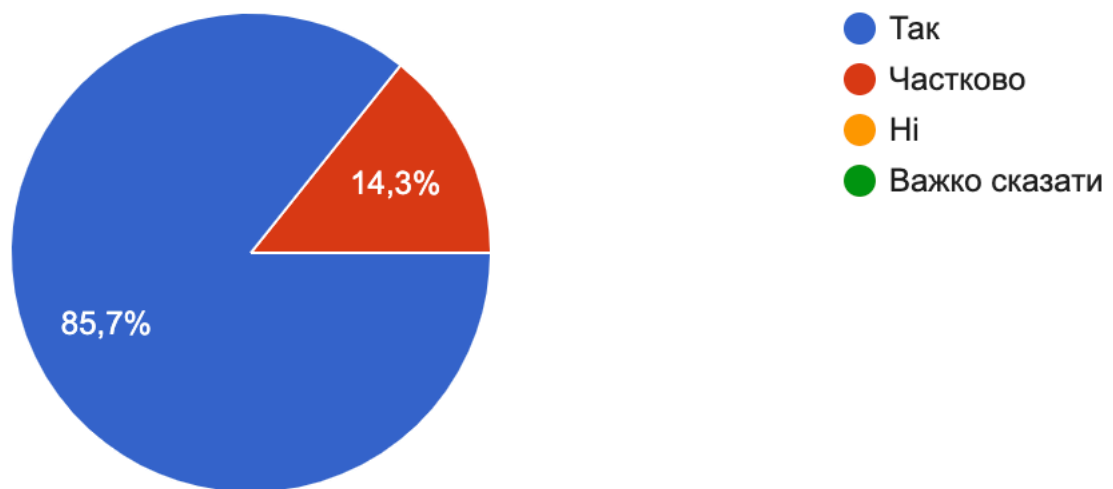

Рис. 2.1

Що стосується участі дітей в екскурсіях, 57,1 % батьків повідомили про регулярну участь своїх дітей, а 42,9 % зазначили, що дитина ще не брала участі у таких заходах (Рис.2.2). Найбільш відомими темами екскурсій виявились природні об'єкти (100 %), історичні місця та музеї (по 57,1 %), а також пам'ятки рідного міста та підприємства, майстерні, ферми (42,9 %). Ці дані свідчать про широкий спектр інтересів дітей та потенційні можливості для різнобічного розвитку пізнавальних умінь (Рис.2.3).

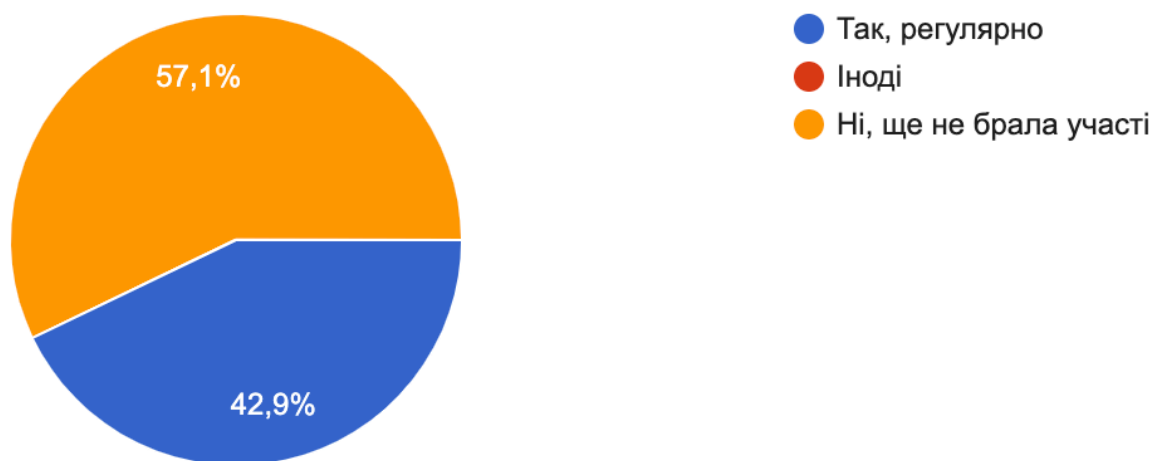

Рис. 2.2

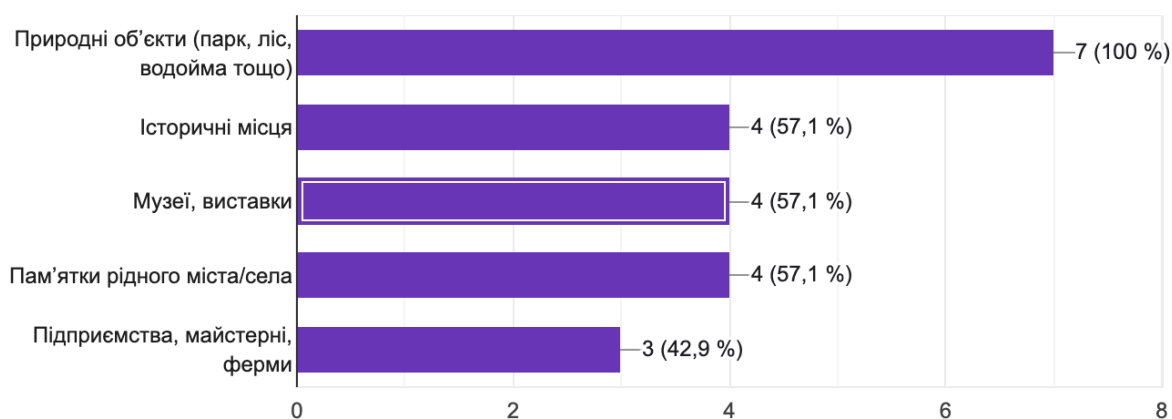

Рис. 2.3

Аналіз відповіді батьків на питання про отримані під час екскурсій результати показав, що діти здобувають переважно емоційні враження (85,7 %) та практичні навички (71,4 %), а також отримують нові знання про рідний край (71,4 %) (Рис. 2.4). Водночас, зміцнення зв'язку з батьківщиною чи громадою, на думку респондентів, відбувається рідше. Частота розповідей дітей про побачене вдома варіювалася: 28,6 % батьків зазначили, що діти часто діляться враженнями, 14,3 % – іноді, а 57,1 % – рідко (Рис. 2.5).

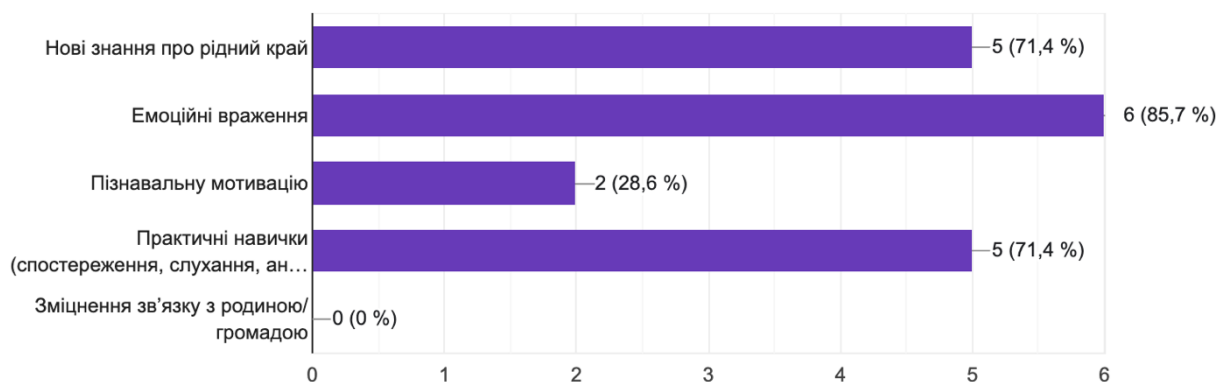

Рис. 2.4

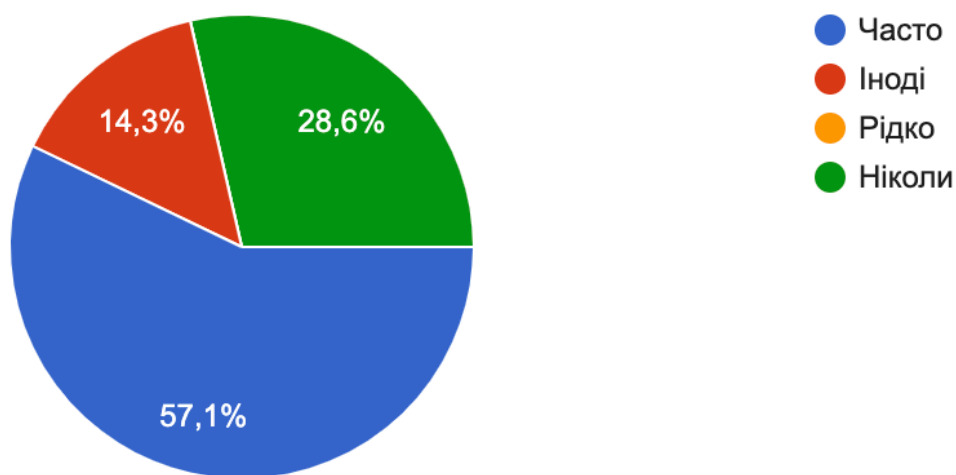

Рис. 2.5

Щодо онлайн-формату, 42,9% дітей брали участь у дистанційних краєзнавчих заняттях (Рис 2.6). Найцікавішими для них виявились інтерактивні ігри та вікторини (100 %), перегляд казок та мультфільмів (80 %), онлайн-екскурсії та віртуальні подорожі (по 40 %), а також онлайн-мастерки (20 %). За оцінкою батьків, ефективність онлайн-зайняти сприймається частично (57,1 %), лише 14,3 % вважають їх повністю ефективними, а 28,6 % віддали перевагу боковому формату (Рис 2.7)

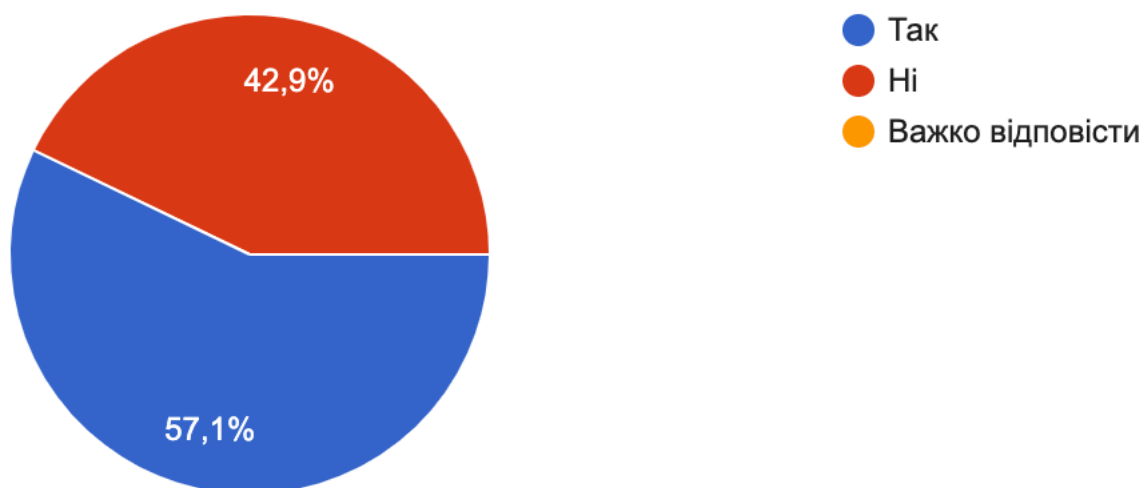

Рис. 2.6 Досвід участі в онлайн-заняттях (садочках) із краєзнавчої тематики

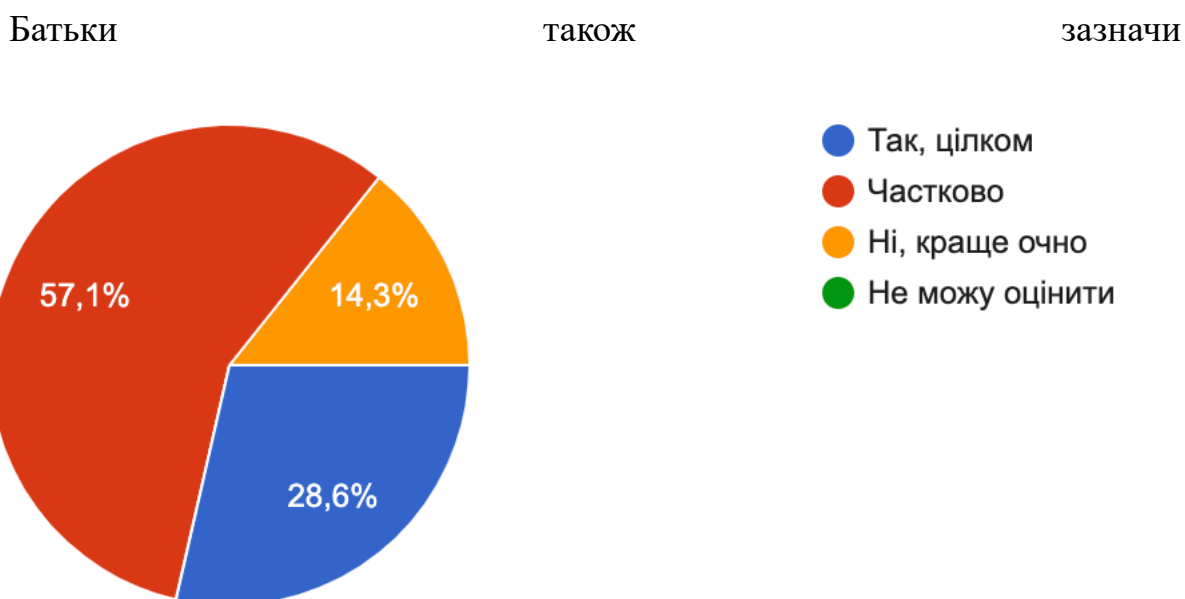

Рис. 2.7 Ефективність онлайн-формату для ознайомлення дошкільнят із краєзнавчим матеріалом

ли, що для підвищення ефективності онлайн-заняття необхідно збільшити інтерактивність (80 %) та залучати дітей до активного включення до процесу (20 %). Ці дані свідчать про важливість адаптації форм онлайн-активностей до вікових особливостей дошкільників та їх інтересів (Рис 2.8).

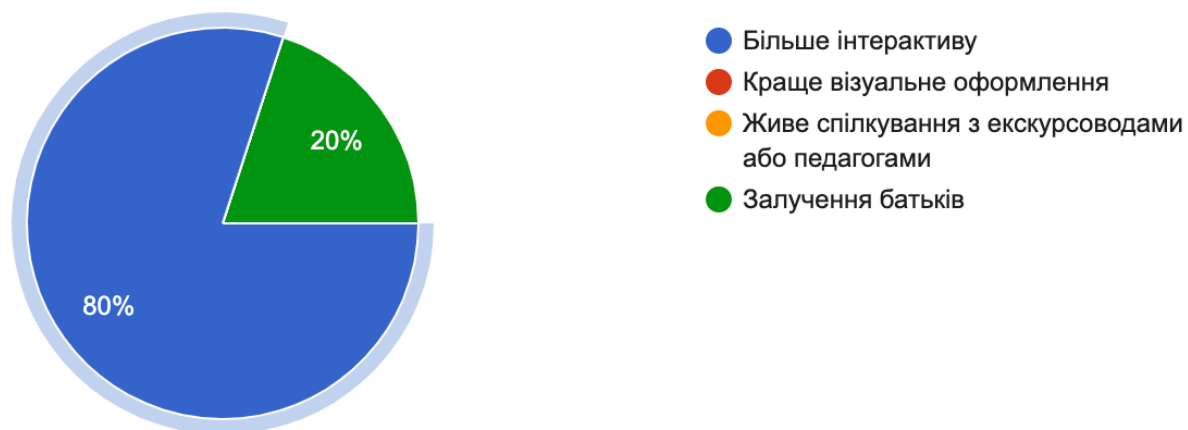

Рис 2.9 Що потрібно покращити в онлайн-краєзнавчих заняттях

Отримані результати підтверджують, що систематичне використання краєзнавчих матеріалів під час екскурсій та онлайн-заняття сприяє формуванню уявлень про рідний край, розвитку пізнавальної активності, емоційної сфери та практичних навичок. Водночас існує потреба у подальшому удосконаленні форм і методів проведення як очних, так і дистанційних краєзнавчих заходів, зокрема шляхом інтеграції інтерактивних та творчих елементів.

Аналіз отриманих даних показавши, що переважна більшість визнає значимість використання краєзнавчого матеріалу для формування у дітей уявлень про рідний край, розвиток пам'яті, уваги, мовлення та пізнавальної активності. Зокрема, 87% опитаних зазначили, що систематичне використання матеріалів про історію, культуру та природу рідного краю під час екскурсій підвищує зацікавленість дітей та стимулює їх активність у навчальному процесі.

Батьки також підтвердили позитивне вплив краєзнавчого матеріалу на емоційно-соціальний розвиток дітей, відзначаючи, що після участі в екскурсіях діти виявляють більше співпереживання, вміння працювати в групі, інтерес до історії та культури своєї місцевості. 76% респондентів повідомили, що їхні діти активно ставлять запитання, намагаються порівнювати отриману інформацію з власним досвідом та демонструють зацікавленість у дослідженні довкілля.

Особливу увагу було приділено інтерактивності та наочності матеріалів . Дослідження показало, що діти краще засвоюють інформацію через використання ілюстрованих матеріалів, міні-моделей, карт та інтерактивних презентацій. 68% педагогів відзначили, що саме поєднання наочного та практичного підходу під час екскурсій забезпечує формування стійких знань про рідний край [36].

Для обробки отриманих результатів були використані статистичні методи: підрахунок відсотків відповідей, побудова діаграм та графіків, порівняння результатів різних груп респондентів. Крім того, застосовувалася класифікація та систематизація результатів за тематичними напрямками: «пізнавальний розвиток», «емоційно-соціальний розвиток», «зацікавленість у навчанні», що дозволило виділити найбільш ефективні методики використання краєзнавчого матеріалу та сформулювати методичні рекомендації для майбутніх екскурсій [7];

Також були виявлені додаткові фактори, що впливають на ефективність екскурсій: частота проведення заходів, взаємодія дітей із педагогом та наявність підтримки батьків. Участь дітей у плануванні та підготовці до екскурсій також підвищувала їхню зацікавленість та формувала базові навички самостійної роботи та дослідження [25].

Отримані дані підтвердили гіпотезу дослідження: систематичне використання краєзнавчого матеріалу під час екскурсій сприяє розвитку пізнавальної активності, формуванню ключових компетентностей дошкільників та підвищенню ефективності освітнього процесу . Результати опитування служили основою для розробки методичних рекомендацій щодо організації екскурсій та використання краєзнавчого матеріалу у дошкільних закладах , що представлено у наступному підрозділі.

2.3. Розробка методичних рекомендацій щодо використання краєзнавчого матеріалу у процесі проведення екскурсій з дошкільниками.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел та результатів емпіричного дослідження, проведеного серед педагогів та батьків, були розроблені методичні рекомендації щодо ефективного використання краєзнавчого матеріалу у процесі екскурсій для дітей дошкільного віку.

Основний принцип організації екскурсій полягає у комплексному підході, який поєднує пізнавальний, ігровий та емоційно-ціннісний компоненти. Педагогам рекомендується попередньо готувати дітей до екскурсії шляхом обговорення теми, демонстрації ілюстрацій, карт та фотографій місцевості, що дозволяє сформувати первинні уявлення та активізувати пізнавальні інтереси.

Важливим є структурування екскурсії за етапами :

Підготовчий етап – ознайомлення дітей із темою, розподіл ролей та завдань, презентація матеріалів (карт, макетів, ілюстрацій).

Основний етап – безпосереднє проведення екскурсії з включенням інтерактивних елементів: спостереження, дослідження, порівняння, міні-експерименти та ігрові завдання [36].

Підсумковий етап – рефлексія та обговорення отриманої інформації, виконання творчих завдань (малюнки, розповіді, міні-проекти), оцінювання засвоєного матеріалу [24].

Методичні рекомендації також передбачають використання інтерактивних та диференційованих підходів:

- матеріали подаються в різних формах, відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- використання яскравого образу педагога-екскурсовода , який допомагає дітям емоційно зануритися в атмосферу подорожі, створює ефект присутності та стимулює інтерес до пізнання. (рис. 2.10 – 2.11);

Рис. 2.10 Використання яскравого образу педагога-екскурсовода для створення емоційної атмосфери під час екскурсії в Одесі.

Рис. 2.11 Використання яскравого образу педагога-екскурсовода для створення емоційної атмосфери під час екскурсії в Івано-Франківську.

- Для розвитку мовленнєвої компетентності доцільно включати розповіді про історію місцевості, легенди та народні перекази. Такі форми роботи сприяють збагаченню словарного запасу дітей, формуванню зв'язного мовлення, умінню висловлювати власні думки, емоції та враження. (рис. 2.12);

Рис. 2.12 Фрагмент екскурсії для дітей в Одесі, де я розповідаю легенду про Озіаса Хаїса.

- для сенсорного розвитку – організація обстеження природних об'єктів та проведення сенсорних ігор, в процесі яких діти мають можливість доторкнутися, понюхати, розглянути, послухати все, що має можливість відчувати безпечно, адже саме безпосередній контакт із природними матеріалами активізує всі канали сприймання та робить пізнання світу повнішим і живішим. (рис. 2.13 – рис 2.14).

Рис. 2.13 Діти взаємодіють зі скульптурою після почуті легенди.

Рис. 2.14 Діти взаємодіють з міні скульптурою Оперного театра в Одесі.

- Для наочності – використання яскравих фото, карт, ілюстрацій, предметів, пов'язаних з історією. Це дає змогу дітям безпосередньо взаємодіяти, досліджувати, порівнювати об'єкти, робити власні висновки та формувати цілісне розуміння навколишнього світу. (Рис. 2.15 – 2.16).

Рис. 2.15 Дитина тримає театральний бінокль на екскурсії біля театру в Івано-Франківську.

Рис. 2.16 Діти роздивляються каретний ліхтар

- Для розвитку уяви та емоційної сфери – перевтілення дітей в історичні образи через рольові ігри, костюми та тематичні сценки. Така діяльність стимулює креативність, комунікативні навички, формує історичне мислення, почуття приналежності до культури та традицій рідного краю, а також підвищує зацікавленість у пізнанні історико-культурної спадщини(Рис. 2.17).

Рис. 2.17 Діти міряють костюми на екскурсії в музеї.

Особлива увага приділяється психолого-педагогічним умовам, що забезпечують безпеку та комфорт дітей під час екскурсій. До таких умов належать: попереднє ознайомлення з маршрутом (місце, де можна укритись від дощу, туалет, бомбосховище тощо), врахування вікових можливостей дітей, забезпечення постійного контролю та супроводження педагогами, підтримка позитивного емоційного клімату.

Ще однією з важливих рекомендацій є організація взаємодії з сім'єю та громадою: батьки можуть брати активну участь у підготовці матеріалів, супроводі дітей, допомагати у створенні презентацій тощо. Це сприяє формуванню партнерських відносин, підвищує мотивацію дітей та забезпечує більш глибоке засвоєння знань.

В результаті застосування цих методичних рекомендацій очікується підвищення ефективності пізнавальної діяльності дошкільників, формування стійкого інтересу до вивчення рідного краю, розвиток мовленнєвих, пізнавальних, соціальних та емоційних компетентностей. Екскурсії стають не лише джерелом знань, а й засобом виховання любові до рідного краю та формування національної самосвідомості.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно розкрити теоретичні, психолого-педагогічні та методичні аспекти використання краєзнавчого матеріалу у процесі проведення екскурсій з дітьми дошкільного віку. В межах роботи було здійснено послідовний аналіз наукових джерел, вивчено сучасний стан проблеми у практиці дошкільної освіти, визначено сутність краєзнавчої діяльності як засобу формування у дітей пізнавального інтересу, патріотичних почуттів та ціннісного ставлення до рідного краю. Теоретичні узагальнення, емпіричні спостереження та результати анкетування дозволили обґрунтувати ефективність краєзнавчого підходу в організації освітнього процесу та розробити практичні рекомендації для педагогів закладів дошкільного освіти.

1. У процесі аналізу понятійного апарату дослідження з'ясовано, що краєзнавчий матеріал у дошкільній освіті розглядається як сукупність відомостей про природу, історію, культуру, традиції та соціальну життя рідного краю, адаптованих до сприйняття дітей дошкільного віку. Поняття «екскурсія» трактується як форма організації освітнього процесу, що поєднує пізнавальну, виховну та розвивальну діяльність. Узагальнення наукових джерел дало змогу уточнити, що використання краєзнавчого матеріалу сприяє формуванню у дітей пізнавального інтересу, емоційно-ціннісного ставлення до рідного краю та основ національної свідомості.

2. У ході розгляду сутності, значення та напрямів краєзнавчої роботи в системі дошкільної освіти визначено, що вона виконує ряд важливих функцій: освітню, виховну, розвивальну, соціалізуючу та цивільно-патріотичну. Основними напрямками є природниче, історико-культурне, етнографічне, мистецьке та соціальне краєзнавство. Краєзнавча діяльність дозволяє створювати умови для гармонійного поєднання навчання, виховання та розвитку дітей, а також формує у них почуття належності до своєї місцевості, уваження до традицій та культурної спадщини.

3. Розкриття екскурсії як ефективної форми ознайомлення дітей із рідним краєм показало, що саме під час екскурсій дошкільники мають можливість безпосередньо спостерігати явища природи, предмети побуту, архітектурні споруди, історичні пам'ятки. Це активізує пізнавальну діяльність, розвиває спостережливість, мислення, мовлення, емоційно-вольову сферу та комунікативні навички. Практичне значення екскурсій полягає в поєднанні теоретичних знань із реальними враженнями, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

4. Визначено психолого-педагогічні умови використання краєзнавчого матеріалу у роботі з дошкільниками. До них належать урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, забезпечення емоційної привабливості змісту, активна участь у діяльності, інтеграція різних видів дитячої активності (ігрової, пізнавальної, художньої, мовленнєвої). Важливо також створювати позитивний емоційний клімат, застосовувати особистісно орієнтований підхід і стимулювати самостійність дитини у процесі пізнання рідного краю.

5. У процесі опису мети, завдань та організації дослідження було визначено логіку його проведення: від теоретичного аналізу проблеми до розробки практичних рекомендацій. Етапи дослідження включали: аналітичний (вивчення наукових джерел та нормативної бази), діагностичний (проведення опитування серед педагогів дошкільних закладів), узагальнювально-практичний (розробка методичних рекомендацій). Така структура забезпечила системність, послідовність та цілісність отриманих результатів.

6. Проведення опитування серед вихователів та методистів дошкільних навчальних закладів дозволило визначити рівень поінформованості педагогів щодо використання краєзнавчого матеріалу, частоту проведення екскурсій та труднощі, з якими вони стикаються. Результати показали, що більшість педагогів усвідомлюють значення краєзнавчої роботи, однак не завжди мають достатнє методичне забезпечення та практичні орієнтири для

системної реалізації цієї діяльності. Це підтвердило потребу у створенні конкретних методичних рекомендацій, адаптованих до умов сучасного дошкільного освіти.

7. У межах розробки методичних рекомендацій запропоновано комплекс педагогічних дій, що сприятиме ефективному використанню краєзнавчого матеріалу під час екскурсій із дітьми дошкільного віку. До них належать: добір доступного, емоційно насиченого матеріалу; поетапна підготовка дітей до сприймання нового змісту; інтеграція краєзнавчої тематики у освітні напрями; активне залучення батьків та місцевої громади до освітнього процесу. Рекомендації зорієнтовані на формування у дітей цілісного уявлення про рідний край, розвиток пізнавальної самостійності, мовленнєвої активності та емоційного зв'язку з природною та культурною середою.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтвердили гіпотезу про те, що використання краєзнавчого матеріалу в процесі проведення екскурсій з дітьми дошкільного віку, організоване за принципами інтерактивної та діяльнісної педагогіки, може стати ефективним засобом підвищення якості пізнавальної діяльності та розвитку ключових компетентностей. Наукове узагальнення, аналіз педагогічного досвіду, анкетування педагогів та розробка методичних рекомендацій дозволили сформулювати цілісне уявлення про шляхи удосконалення краєзнавчої роботи в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування запропонованих рекомендацій у роботі вихователів, методистів та викладачів педагогічних коледжів для підготовки майбутніх педагогів до організації екскурсій краєзнавчого спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. Сучасні аспекти виховання дошкільників . // У: Педагогіка та методика вищої школи: навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів магістратури. Київ, 2008. С. 7-35.
2. Бабарицька В. К., Короткова О. Я., Малиновська О. Ю. Екскурсознавство та музеєзнавство: навч. посібник. Київ: Альтерпрес, 2007. 462 с.
3. Біленька Г. М. Місце музейної педагогіки в освітньому процесі сучасного дошкільного навчального закладу. Методика початкового навчання та дошкільного виховання. 2015. Вип. 18. С. 396-400.
4. Бех І.Д. „Соціальне виховання: від витоків до сучасного контексту”. - К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2018. Вип. 24 (І том). З. 3-8.
5. Беленька Г. Ознайомлення дошкільників зі складними явищами навколишнього світу: крок за кроком. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2013. №2 (51). С. 42-49.
6. Богомолова Л., Шевцова І. Мандруємо рідним краєм. Досвід організації краєзнавчої роботи в дитячому садку. Дошкільне виховання. 2015. № 6. С. 26-29.
7. Богуш О. М. Народознавча обізнаність дітей дошкільного віку. наук. записки Рівнен. держ. пед. ін-ту: зб. наук. пр. Рівне. 1999. Вип. 5. С. 8-11.
8. Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2019. 348 с.
9. Вишневський В. Екскурсія як метод пізнання. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. 2019. № 2 (75). С. 59-63.
10. Вознюк В. Використання сучасних технологій в екскурсійному обслуговуванні учнів. Україна у світовому просторі: минуле і сучасність: зб.

мат. III Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів (м. Луцьк, 22 травня 2024 р.); упорядник Н. В. Кінд-Войтюк. Луцьк, 2024. С. 269-271.

11. Дашевська І.М. Інтерактивні методи навчання та їх застосування в екскурсійній діяльності. Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2012. №4(239). Ч.2. С.129-134.

12. Дашевська І. М., Томкович О. І. Інтерактивні методи навчання та їх застосування в екскурсійній діяльності. Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. 2012. № 4 (239). Ч. II. С. 129-134.

13. Долецька С. Завдання патріотичного виховання молодших школярів у процесі краєзнавчої роботи. Духовність особистості: методологія, теорія та практика. №1 (48). 2012. С. 49-56.

14. Дзекунов О. М. Навчальна екскурсія у системі шкільної та позашкільної освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2014. №8 (42), С. 114–125.

15. Зінченко В.О. Екскурсологія як туризмологічна наука. Наукові записки Київського університету туризму, економіки та права. Серія: філософські науки. Київ, 2010. Вип.8. С.211-223.

16. Іванюк Г. І. та Січкара А. Д. Діяльнісний підхід до навчання та виховання дітей дошкільного віку в історично-педагогічному контексті ХХ століття. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2015(2), 119-130.

17. Качур М. М. Інтегративні технології художнього краєзнавства як засіб патріотичного виховання молодших школярів. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. СумДПУ імені О.С. Макаренка. 2012. С. 218-228.

18. Коваленко О.В. Використання віртуальних екскурсій як сучасних форм організації навчального процесу. Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 9. Т. 1. С. 94-97.

19. Кононенко П. П. Українознавство: підручник для вищих навч. закладів. Київ: Міленіум, 2006. 870 с.

20. Маршицька. В. В. (2005). Історичний аспект виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей дошкільного віку Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді , (7), 207–212.
21. Матвієнко С. І. Умови використання засідок художнього краєзнавства у патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку. Виразні напрямки розвитку філології, лінгвістичних і комунікаційних наук: Колективний монограф. Aotearoa publishing, Nelson, New Zealand. 2018. С. 72-86. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/2322>
22. Методика ознайомлення дітей із природою: хрестоматія / Н. М. Горопаха. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2012. 432 с.
23. Організація екскурсійної діяльності: навч. посіб. / устр. Л. А. Слатвінська. Умань: Візаві, 2022. 205 с.
24. Охріменко Н. П. Теоретичні аспекти художнього краєзнавства. Наукові записки НДУ імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2021. № 4. С. 7-11.
25. Охріменко Н. П. Форми організації роботи щодо ознайомлення дошкільників з рідним краєм. Сучасні реалії та перспективи розвитку освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 9 жовтня 2020 р.). Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр. 2020. С. 32-34.
26. Петранівський В. Л., Рутинський М. Й. Туристичне краєзнавство: навч. посібник. 2-ге вид., Виправл. До: Знання, 2008. 575 с.
27. Покоłodна М. М. Визначення екскурсійного потенціалу міста та шляхів активізації його використання. Комунальне господарство міст. 2012. № 2. С. 475-479.
28. Покоłodна М.М. Організація екскурсійної діяльності: Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2017. 180 с.
29. Пометун О. Урок, що розвиває критичне мислення. 70 методів в одній книзі: посіб., 2020. 101 с.

30. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: метод. посіб. для вчителів / автори-укладачі О.І. Пометун, І. М. Сущенка. Київ, 2017. 96 с.
31. Прокопчук В. Деякі аспекти теорії та методології шкільного краєзнавства. Краєзнавство. 2011. Вип. 3. С. 29-36.
32. Позашкільний туризм та краєзнавство в Україні: історія та сьогодення. Автори упорядники: Савченко Н., Косило М., Наровлянський О. Івано-Франківськ, Типовіт, 2010. 408 с.
33. Семенова К. Роль туристично-екскурсійної діяльності у підвищенні ефективності навчально-виховного процесу в закладах загального середнього освіти. Педагогічні науки. 2023. № 81. URL: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2023.81.289363>
34. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980): об 11 т. Т. 2, 1971. С. 460. URL: <http://sum.in.ua/p/2/460/2>
35. Соловей Л. До історії становлення туристично-краєзнавчого руху в Україні (кінець XIX – початок XX ст.). Краєзнавство. Вип. 1. 2013. С. 127-132.
36. Тесленко С. Виховання національно-патріотичних чуття старших дошкільників у процесі ознайомлення з рідним краєм. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 20, Т. 3. 2018. С. 131-137.
37. Ткачова Н. М., Гайдукова В. Л. Туристично-краєзнавча робота з дітьми дошкільного віку як один із аспектів патріотичного виховання. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 28 лютого – 1 березня 2019р. Суми. Вид-во СумДПУ імені О. С. Макаренка. 2019. С. 458-461.
38. Туризм та краєзнавство: електронний науковий збірник. Херсон, 2020. Випуск 1. 96 с.
39. Хромець В. Василь Сухомлинський: педагогічна концепція / автор Віталій Хромець. Видання 2023.

40. Чагайда І. М., Грибанова С. В. Екскурсознавство: навч. посіб. Київ: ІТФПУ, 2004. 240 с.
41. Чеверда, М. Ст (б. н.). Організація туристично-краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти [Кваліфікаційна робота / навчальний матеріал].
42. Чернишова Т. М. Організація екскурсійної діяльності: навчальний посібник. Житомир: Поліський національний університет, 2022. 160 с.
43. Шадюк О., Солодуха О. Особливості формування у дітей старшого дошкільного віку любові до малої Батьківщини у сучасному освітньому просторі. Актуальні проблеми дошкільного та спеціального освіти: матеріали IV Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т. І. Поніманської. м. Рівне, 12 листопада, 2021 Рівне: Видавець О. Зень, 2021. С. 172-174.
44. Шевченко М. В. Формування у дітей старшого дошкільного віку поняття про рідний край засобами екскурсійної діяльності: кваліфікаційна робота. Спец. 012: Дошкільна освіта. Суми; Сумський ДПУ імені О.С. Макаренка. 2021. 82 с.
45. Яковенко О. О. Використання досвіду народознавства у сучасній освіті. Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. Вип. 52. 2010. С. 130-134. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2677/1/6.pdf>
46. Якименко С.І. Формування світогляду першокласників в інноваційному інтегрованому освітньому просторі нової української школи. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2018. № 3 (2). С. 358-363.
47. Якименко С.І. Формування світогляду у старших дошкільників та молодших школярів в освітньо-інтегрованому середовищі: теорія та практика: монографія. Київ, 2017. 640 с.

48. Яценко В. Методика проведення екскурсії до Музею води як центру популяризації наукових знань у гімназії та ліцеї (з досвіду організації). Музейна педагогіка у науковій освіті: збірник тез доповідей І Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 листопада 2019 р., м. Київ – Біла Церква: Видавництво «Авторитет» ФОП Курбанова Ю. В., 2019. С. 182–188.